

Hannos Gábor – Makay Mónika
*A magyar lakosság nemzetiségekkel
kapcsolatos percepciói*

Bevezetés

Jelen tanulmányban elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a „Mi” kategóriájával azonosított nem nemzetiségi, magát kizárólag magyarnak valló társadalom hogyan viseltet a „Másik”-ként azonosított nemzetiségi csoportok iránt. Ehhez először megvizsgáljuk a Mi és a Másik elméleti alapvetéseit, majd a Gyenge Zoltán által körvonalazott három „K” (konfliktus, kommunikáció, kooperáció) szűrőjén át mutatjuk be 2021 nyarán felvett, ezerfős lakossági mintánk, valamint a 2021 őszén nemzetiségek képviselőivel készült tíz szakértői interjú tanulságait. Mindeközben röviden kitérünk a magyarországi nemzetiségi törvényekre, hiszen azok a címben is említett, empirikusan azonosított percepciókat – előfeltevéseink szerint – megfelelő módon árnyalják. Ugyanakkor mindennek előtt meg kell világítanunk, hogy a nemzetiségek esetében oly sokszor emlegetett *többségi* és *kisebbségi* társadalom fogalmai milyen kihívások elé állítják az ilyesfajta vizsgálatokat.

A többségi és a kisebbségi

A kultúrát leírhatjuk akár a tehermentesítés abszolútumaként;¹ akár a jelentések magunk szötte hálójaként;² akár szimbolikus értelemalapításként;³ akár olyan integrált egészként, ami magában foglalja egy

¹ Gehlen 1976.

² Geertz 2001, 194–227.

³ Tengelyi 2018, 293

közösség (társadalom) tudását, hiedelmeit, vallását, művészetét, morális *képességeit* – és sok egyéb mást is –, amire az ebben a közösségben mozgó egyén a társadalom tagjaként szert tesz.⁴ Az azonban mindezen koncepciók figyelembevételével egyetemben is többé-kevésbé magabiztosan állítható, hogy a kultúra komplexitásredukciót (mondhatjuk: epokhét⁵) is eszközöl a társas világban – függetlenül attól, hogy mely leírási szintet alkalmazzuk.

Ilyesfajta komplexitásredukció munkál minden alkalommal, amikor cselekszünk, amikor valamit kommunikatív keretbe ágyazunk, amikor valamit elgondolunk, így egyszerűsítve le a minket körülvevő világ ezerarcúságából fakadó, s így a látencia állapotába visszaszorított frusztrációt. Így például amikor egy társadalmat a *többségi* és a *kisebbségi* pólusaira osztunk szét, és narratívánkat eszerint tematizáljuk, komplexitásredukciót hajtunk végre – amely mélyen gyökerezik kultúránkban. Röviden a komplexitásredukció célja a komplexitás megragadása, egyben áttekinthetővé tétele.

A kisebbségi-többségi fogalompár ugyanis nem olyasvalami, ami teljes egészében megfeleltethető a szemben álló felek viszonyrendszerének, hiszen nem valószínű, hogy valaki csak a többségi, más pedig csak a kisebbségi kultúrát vallja magáénak, bármiféle kontextustól függetlenül, így a fogalom a relativizálás igényével lép fel. Nem mások ezek, mint ideáltípusok, amelyek egy bizonyos leírási szintjét adják a világunknak, így például, a nemzetiségi csoportok terepén vizsgálódva, a kisebbségi társadalmat⁶ alkotja mindenki, aki valamilyen nemzetiségi csoporthoz sorolja magát, míg a többségi társadalomba tagolódik mindenki, aki egyikhez sem. Ám ennél eggyel mélyebb rétegek felé is vehetjük az irányt, s ha például egy szerb csoport önmagáról mint kisebbségről beszél, akkor a magyarországi szerbekhez tapad a „kisebbség” címke, ellenben mindenki, aki nem szerb (így tehát például a magyarországi ör-

⁴ Tylor 1997, 108–127.

⁵ Lásd még Husserl 2000.

⁶ Kisebbségi társadalom: „A »kisebbség« fogalmának meghatározásakor első ismérvként arra gondolhatunk, a mindenkori kisebbségfogalom fontos feltétele, hogy az érintett csoport az adott közösségen belül számszerű kisebbségben legyen, ám ennek hiányában (például az apartheid korában Dél-Afrikában a feketék esetében) akkor is beszélhetünk kisebbségekről, ha a társadalom többi tagjához képest valamilyen egyéb, kimutatható hátrány sújtja őket. Ezért szerepelnek a nők is gyakran a kisebbségvédelem fogalma alá tartozó csoportként, noha a legtöbb társadalomban számszerűen valamelyes többségben vannak. Emellett az is előfordulhat, hogy a számszerű kisebbség – mondjuk, egy »uralkodó« nemzetiség – előnyösebb helyzetben van a többséghez képest” (Pap 2017, 4).

mények, romák vagy ruszinok is), a többségi társadalmat fogja megtestesíteni. Ez a viszonyulás akkor ölt testet, amikor a nemzetiségi egyén önmagát mint nemzetiséget gondolja, majd beszéli el. De a skála másik vége felől vizsgálva is ugyanez körvonalazódik, ha ugyanis nemzetiségi kérdésekben egy nem nemzetiségi egyén úgy vall magáról, mint egy „magyarról”, akkor ezzel az identifikációja révén kiszorítja a magyarság kategóriájából mindazokat, akik önmagukat nem gondolják magyarnak, hanem valamely nemzetiséghez tartozónak.⁷ Ekkor magyarsága mögött a nem nemzetiségi kultúrtermékek – például magyar néptánc, magyar népzene – sziluettje dereng fel. Úgy áll maga előtt, mint – példának okáért – egy magyar férfi, akinek a történelme, az anyanyelve, az értékei, a viselkedése teljesen mások, mint egy nem magyar férfié, ugyanakkor rokon a többi magyaréval. S minthogy olyan létfeltételek által szabot-
tan, amelyek Magyarország területén belül materializálódnak, méghozzá a magyar állam törvényei szerint, tehát a magyar kulturális környezetben, automatikusan a többségi csoporthoz sorolja magát – s ugyanez mondható el például egy bolgár nőről. Így jön létre tehát a kisebbségi és többségi társadalom, valamint kultúra absztrakt kategóriája, s ahogy már kiemeltük, ha ez teljes komplexitásában nem is fedi le a valóságot, egyes kommunikatív szituációkban megfelelő értelmezési keretet biztosítanak ahhoz, hogy például a nemzetiségek kulturális mozgásterét le tudjuk írni.⁸

„Mi” és a „Másik”

A kisebbségi-többségi viszony alapjaira koncentrálva, de tárgyunktól nem eltávolodva, a „Mi” és a „Másik” viszonyrendszert vizsgáljuk meg. E kétpólusú társas viszonyban a „Mi” mindig azoknak a csoportját fedi le, akiknek szemszögéből leírjuk azt, így lehetnek akár a kisebbségi, akár a többségi társadalom tagjai. A „Másik” azon csoportot jelöli, akikre a „Mi” az opponenseként tekint, meghatározott tulajdonság- és attitűdkészletet,

⁷ Egyes esetekben kizár mindenkit, aki nemzetiséginek is, és magyarnak is vallja magát, azonban e kérdéskör vizsgálata nem képezi tanulmányunk tárgyát.

⁸ A kisebbségi-nemzetiségi identitáshoz, avagy a „másik” identitásához lásd még Adrigán 2018, 704–737; Bindorffer 2001; Borbély 2015, 79–88; Huszár 2017; Kókai 2019, 74–91; Koltai 2015, 396–408; Molnárné Balázs 2018, 7–26.

személyiségjegyeket, kulturális kelléktárat párosít hozzá, így körvonalazva azok csoportját, akik nem „Mi”-k.

A „Mi” és a „Másik” reláció olyan viszonyulásrendszer, ami tulajdonképpen a kultúra alapját adja, hiszen minden egyes ember besorolható valamilyen sajátos jellegzetességű csoportba. Minden ember ezekből a csoportosulásokból sajátít el bizonyos értékeket, amelyekből saját magát felépíti, illetve a hasonló értékelléktárral új csoportokat hoz létre. Ugyanakkor minden olyan szituációban, amikor két, nem egy csoporthoz tartozó, más értékészlettel rendelkező egyén összetalálkozik, akkor a „Mi” és a „Másik” megkülönböztetés jelenvalóvá válik, s annál nyilvánvalóbb, minél élesebb ez a különbség. S annál szembetűnőbb, minél inkább a kultúra területére terelődik ez a differencia.

A „Mi” és a „Másik” mint vizsgálati kategória elsősorban a kulturális antropológia szemléletét és irányát jellemzi,⁹ de a filozófia is termékeny tudományterületnek bizonyult számára „Simmeltől Derridáig”.¹⁰ E koncepciók döntő hányada kihangsúlyozza a találkozás momentumát, valamint azt, hogy kulturális eltérés minden esetben detektálható a szemben álló felek között. Alfred Schütz olyasvalamiként határozta meg az idegent, akiben detektálható valami, ami nem „Mi” vagyunk, e mögé tekintve azonban az ismeretlen vár „minket”. Az idegen pedig törekszik arra, hogy elismerjék, hogy különbözősége felszámolható legyen, s ekképpen a „Mi” is azt célozza, hogy annak idegenségét felszámolja, és valamilyen módon ismerőssé tegye.¹¹ Ezen elképzelés tükrözi, hogy a találkozás, a tapasztalat döntő befolyással bír, s az idegen valamilyen integrációs/asszimilációs kényszernek van alávetve, valamint azt is – ami egy nemzetiségekről szóló szakcikk esetében markáns hangsúlyú –, hogy „együttélésük” tartós. Éppen ez a kulcsmozzanat Simmel a „Másik”-ról vallott nézeteiben is, hiszen nála az idegen¹² egy olyan „vándor”,

⁹ Lásd expliciten például Biczó–Kotics 2013; Régi 2018; de impliciten az etnológia – akár elmélet-, akár gyakorlatorientált – egészét alapjában határozza meg e megkülönböztetés.

¹⁰ Biczó 2004; lásd még Biczó 2009.

¹¹ Schütz 1984, idézi Biczó 2010.

¹² Ezen a ponton érdemes különbséget tennünk az idegen és a „Másik” között, hiszen míg előbbi Simmelnél vagy Schütznél például mindig egy nemzetiségit azonosít, azaz olyat, aki kisebbségben találja magát az adott szociokulturális közegben; azonban hogy nemzetiségi vagy nem nemzetiségi-e a „Másik”, az attól függ, hogy melyik kategóriát pozicionáljuk „Mi”-ként. Jelen tanulmányban a „Mi” a nem nemzetiségieket jelöli, ezért feleltetjük meg az idegent a kizárólagos „Másik”-kal, de ez továbbra sem jelenti azt, hogy az idegen és a más mindig azonosak volnának, ahogy Gyenge Zoltán is állította: „az *idegen* mindig a *más*, de a *más* nem mindig az *idegen*” (Gyenge 2020, 11).

aki „ma jön, s holnap is marad”.¹³ Nála az idegen egyfajta megfigyelő, kevésbé résztvevő, s ezáltal képessé válik arra, hogy „benne élés” nélkül láthasson rá a „Másik”-ra. Ez a gondolat jellemzi dolgozatunk kiindulópontját is, hiszen minket a többségi társadalom „Mi”-jének analitikus, „Másik”-ról vallott (pre)konceptciói érdekelnek – s nem mellékesen az is, hogy ehhez mérten hogyan jut el sajátos „Mi”-jéhez.

Így jutunk el Gyenge Zoltánhoz, aki a következőket írja:
„A más különös relativitással bír. Első megközelítésben mindig valamihez képest különböző, azaz most *te* vagy a *más*, köztetek pedig én, ugyanakkor valaminek a más-léte nem független a magánvalósága szerinti lététől, vagyis az a *saját más-léte*, és mint ilyen legteljesebb mértékben hozzátartozik; a kettő afficiálja¹⁴ egymást, ön-magában (a kötőjel nem véletlen) egyik sem értelmezhető.”¹⁵

Az idézett sorok egyértelműen kifejezik, hogy a „Mi” és a „Másik” nem mozdulatlanok és nem önmagukban állva definiálják önmagukat, hanem éppen sajátos szembenállásuk – és ezáltal komplexitásredukciójuk – eredményei, azaz nem léteznek azelőtt, hogy a szembenállás kialakulna. Az is világos ugyanakkor, hogy a „Mi” és a „Másik” mint idegen között a felismerés után valamiféle interakciónak kell folynia. Gyenge Zoltán ezt a három „K”-nak nevezi, ami a történelem során e szembenállást jellemző három viszonytípust jelöli (konfliktus, kommunikáció és kooperáció).¹⁶

A konfliktus forrása mindig a „Mi” – ahogy Gyenge hívja: az azonosnak – státusz-, pozíció-, az egységességföltétele, így a konfliktust egy olyan kísérletnek tekintik Gyenge szerint, ami hatékonyan tudja ezeket az értékeket megőrizni. Lehatárolnak egy olyan szimbolikus területet, ami a „Mi” sajátja, ami szerintük eltűnne, ha a „Másik”-at a közelébe engednék, így azt vehemensen, a konfliktust felvállalva védik. A kommunikációt Gyenge „az értelem által vezetett kognitív tevékenységnek”¹⁷ nevezi, és olyan tevékenységként azonosítja, amely bár átfordulhat konfliktusba vagy kooperációba, de mindkettő sajátosságait mellőzi és lehetőséget teremt a párbeszédre és a megértésre, hiszen a kommunikáló felek ezekre hajlandóságot mutatnak. A kooperációban a felek elérik

¹³ Simmel 2004, 56.

¹⁴ Afficiál: megindít, hatást gyakorol. Itt: kölcsönösen feltételezi egymást.

¹⁵ Gyenge 2020, 56.

¹⁶ Uo. 73.

¹⁷ Uo. 76.

valamire való szabadságukat, vagyis azt, hogy szabadságukban áll ezt és ezt megtenni mindaddig, amíg a „Mi” nem sérti a „Másik” érdekeit, vagy éppen a „Másik” a „Mi”-ét, ami egyúttal előfeltételezi azt is, hogy nem áll szabadságukban *bármit* megtenni.¹⁸

Mindezen megfontolások segítenek nekünk abban, hogy empirikus kutatásunk adatainak elemzése során választ kapjunk a következő kérdésekre: Az önmagukat magyarnak vallók mennyiben tekintenek saját összmagyarországi közösségük részeként a nemzetiségekre? Egymáshoz és elsősorban saját magukhoz képest miképpen pozicionálják a nemzetiiségeket? Összehangolhatónak vélik-e a „Mi” kultúráját a „Másik” kultúrájával? A többségi társadalom véleménye szerint van-e ellentét a többség és a kisebbség között? Ha igen, miben áll ez az ellentét, és milyen okokra vezethető vissza?

A továbbiakban a „Mi” és a „Másik” terminológiáját elhagyjuk, helyébe a „nemzetiség” és a „nem nemzetiség” lép, ugyanakkor a három „K” elvét végig szem előtt tartjuk és alkalmazzuk. Mielőtt azonban adataink felé fordulnánk, meg kell vizsgálnunk röviden – részben a szakirodalom, részben a forrásszövegek alapján – a nemzetiségi törvényeinket, kiemelt figyelmet fordítva a 2011-ben hatályba lépett jogszabályra, azok ugyanis érzékletes fokmérői annak, hogy miképpen tekint a „Mi” a nemzetiségi „Másik”-ra, és hogyan viszonyul hozzá. Eltérő ugyanakkor az egyes ember véleményklímájától, mivel a két közeg más típusú, más tőkéjű emberekből áll össze, míg a törvények a politika- és a jogcsináló szakértők képzetei, addig empirikus anyagunk – mind kvantitatív, mind kvalitatív összetevői – a „mindennapi” alapján épülnek fel.

A nemzetiségi törvényekről

Magyarország első nemzetiségi törvénye¹⁹ – amely egyúttal Európa első deklarált nemzetiségi törvénye is volt – Szemere Bertalan 1849. július 23-i beszédén alapult, melyben az első felelős magyar kormány belügyminisztereként szót emelt a nemzetiségek ügye mellett. Úgy

¹⁸ Uo. 73–89.

¹⁹ Noha a nemzetiségi törvénykezés számtalan dokumentumot, jogszabályt kitermelt, mi most csak három nemzetiségi törvénnyel/rendekezéssel foglalkozunk, melyek egyúttal reprezentálják, miként alakult a nemzetiségekkel kapcsolatos (politikai) attitűd.

vélte, hogy a polgári tökéletesedés és szabadság eszméjének szükséges előfeltétele a nemzetiségi-kisebbségi csoportok szabadságának és méltóságának elismerése, ehhez pedig azokra Magyarország nem nemzetiségi lakosságának saját aktív részeseként kell tekintenie. E jogszabály értelmében újrászervezték a nyelvhasználat szabadságát, a hivatalviselési lehetőségeket és az oktatási jogokat a nemzetiségekre vonatkozóan.²⁰

Az 1993. október 20-án hatályba lépett *1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól* először rögzítette írásban, hogy mely tizenhárom csoportot ismer el hivatalosan nemzetiségként. Ezek a cigány, a német, a román, a szlovák, a horvát, a szerb, az ukrán, a lengyel, a bolgár, a görög, a ruszin, az örmény és a szlovén nemzetiség; ettől fogva választott anyanyelvük szerint vezethettek anyakönyvet, és saját önkormányzatokat szervezhettek.²¹ Az önkormányzatokat érintő finomítások a *2005. évi CXIV. törvény a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról* elnevezésű törvénnyel indultak meg, visszaszorítva a korábbi „kakukkfiókázás” jelenségét, mely lényegében azt jelenti, hogy bárki jelölthette magát nemzetiségi képviselőnek, és bárki szavazhatott is rájuk, attól függetlenül, hogy tagja volt-e az adott nemzetiségi közösségnek, vagy sem.²²

E jelenséget aztán a *2011. évi CLXXIX., a nemzetiségek jogairól* című, mai napig hatályos nemzetiségi törvény szorította vissza végleg. Hitet tesz a nemzetiségek anyanyelvápolásának és kultúramegőrzésének érdekében kialakítandó környezet szükségessége mellett, ami egyúttal biztosítja számukra azt is, hogy egyéni és közösségi jogaikat megfelelően és széleskörűen gyakorolhassák. Ezzel együtt a törvényhozás nyíltan elkötelezi magát a nemzetiségi ügy pártfogolása mellett, azért mindenkor felelősséget vállal. A jogszabály egyértelműen deklarálja, hogy a magyar államnak mindentől függetlenül tiszteletben kell tartania a nemzetiségek kulturális diverzitását, annak vallási, hagyománybeli, rítusbeli dimenzióival egyetemben, hiszen csakis így biztosíthatják e közösségek szabadságát és autonómiáját. Hovatovább, a törvény értelmében a magyar nemzet szabadsága is csak úgy valósulhat meg, ha a kisebbségi-nemzetiségi csoportok szabadsága is adott. Éppen ezért vallja a jogszabály, hogy a heterogén

²⁰ Kemény 1977; Tarján 1849.

²¹ Dobos 2009, 150–168.

²² Kállai 2013, 122.

kulturális összetétel és beágyazottság nem generálhat megosztottságot, polarizálódást, hiszen ez sokkal inkább a gazdagodás gyökere. Így a nemzetiségek által kitermelt értékek, kulturális tőkék, innovációk, kollektív képzetek stb. a magyar kulturális örökség komponenseiként kezelendők. A törvény az egyének szintjén is felvállalja a nemzetiségek védelmét, hiszen megerősíti a korábbi nemzetiségi törvényeket a szabad identifikáció felől, illetve arról is, hogy ezt az identitást bármikor és bárhol prezentálhatják, továbbá segít ennek megőrzésében. Ugyanezt a stabilizálást, újramegerősítést hangsúlyozza a jogszabály akkor is, amikor újfent biztosítja a nemzetiségeket afelől, hogy ők Magyarország politikai közösségének részei, így pedig államalkotó tényezői. Végül, a nemzetiségi önkormányzatok terepén is eszközöl némi újítást a jogszabály. Az első és legfontosabb innováció, hogy a nemzetiségi önkormányzatok lokális viszonyokban való működését teljesen újrakalibrálták, továbbá a nemzetiségek egyenként is kialakíthatnak országos nemzetiségi önkormányzatokat.²³

E jogszabályok szövegezéséből is látszik, hogy a nemzetiségek megmentésre váró kulturális egység képében manifesztálódnak, amelyek ki vannak téve a világ változékonyságának. Ahogy Kállai Ernő és Varjú Gabriella is megfogalmazta, az 1993. évi törvény például meg akarta őrizni azt a fajta unikális nemzetiségi identitást, amely révén a különböző nemzetiségek saját különállóságukat szavatolni képesek, és ezen erőfeszítések érdekében minden lehetséges forrást megmozgatott.²⁴ Ebben a nemzetiségi unikalitásban a nem nemzetiségi kultúra unikalitása is felsejlik, és a többségi társadalom úgy tükröződik benne, mint egy, a kihalás fenyegette unikumokat megmenteni igyekvő nemzet. Pozitív képet fest tehát mind a nemzetiségekről, mind önmagáról.

A magyarok viszonyulása a nemzetiségekhez

Elemzésünk során feltérképezzük a lakosság gondolkodását a nemzetiségekről, a „Mi” és a „Másik” viszonyára koncentrálna, továbbá a három „K” elméletet szem előtt tartva, tehát bemutatjuk, hogy a kvantitatív kutatási eredményeink alapján beszélhetünk-e konfliktusról, kommunikációról, illetve kooperációról a nemzetiségi és a nem nemzetiségi csoportok között.

²³ Móre 2014.

²⁴ Kállai–Varjú 2010.

Módszertan

Az elemzésbe bevont kutatás során ezer fő került megkérdezésre, telefonos formában. A megkérdezettek nem, korcsoport, iskolai végzettség és településtípus mentén reprezentálják a teljes magyar lakosságot. A teljes körű adatfelvételtől való eltérés legfeljebb plusz-mínusz 3,1 százalékos. Az adatfelvétel 2021. augusztus 2. és 19. között zajlott.

A különböző nemzetiségek, illetve általában véve a kisebbségek elfogadásának mérésére bevett módszer a Bogardus-skála használata, mellyel szociális távolságot tudunk mérni egy adott társadalmi csoportra vonatkoztatva.²⁵ A válaszlehetőségek két végpontja a „házasodnék vele”, illetve az „egy országban sem laknék vele”; előbbi a lehető legközelebbi kapcsolat elfogadását jelenti, míg utóbbi a legtávolabbi társadalmi távolságot jelöli. Véleményünk szerint a skála alkalmas arra, hogy meghatározzuk a társadalom viszonyulását az egyes nemzetiségekhez, illetve általában véve a nemzetiségekhez, hiszen a személyes kapcsolati szintek (távolságok) a legelemibb szinten határozzák meg az egyéneket.

Eredmények

Általánosságban elmondható, hogy a válaszadók negyede-ötöde nem foglalt állást ezekben a kérdésekben, aminek oka feltételezhetően az, hogy sokakra igaz: egyszerűen nem ismerik vagy nem ismerik fel az adott nemzetiségekhez tartozókat.

1. táblázat: Bogardus-átlag növekvő sorrendben²⁶

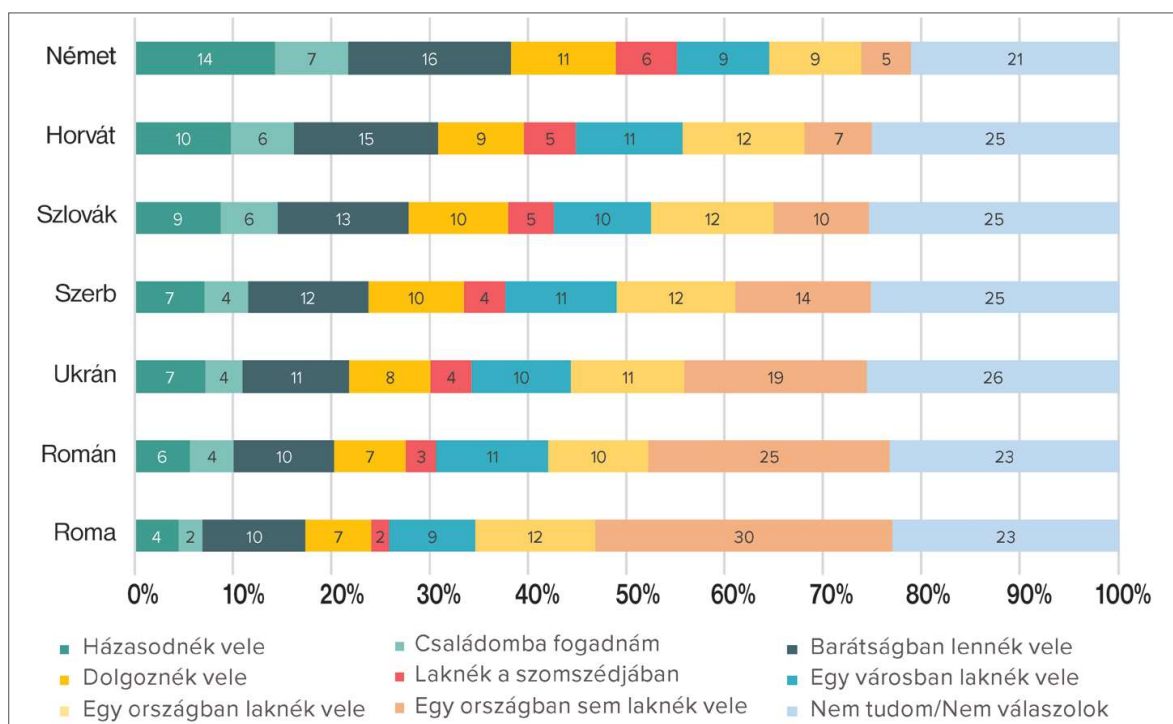
Nemzetiség	Bogardus-átlag (1 - házasodnék vele, 8 - egy országban sem laknék vele)
Német	4,0
Horvát	4,5
Szlovák	4,7
Szerb	5,0
Ukrán	5,3
Román	5,5
Roma	5,9

²⁵ Bogardus 1933.

²⁶ A tanulmányban szereplő táblázatok és ábrák forrása: Századvég saját szerkesztés, n = 1000.

Látható, hogy a legalacsonyabb átlagos társadalmi távolság a németekkel szemben tapasztalható. Esetükben csupán 5 százalékos azok aránya, akik a legtávolabbi választ jelölték, de hasonlóan magas a pozitív és alacsony a negatív válaszok aránya a horvátokkal és a szlovákokkal kapcsolatban. Egyesével sorra véve a vizsgált nemzetiségeket: elmondható, hogy 14 százalék házasodna, 7 százalék családjába fogadna, 16 százalék pedig barátságban is szívesen lenne egy német nemzetiséghez tartozóval. A horvátok esetében szintén a kisebb szociális távolság oldalára eső válaszokat érdemes kiemelni, hiszen a kérdezettek tizede házasodna, 15 százalék pedig barátkozna velük. A szlovák nemzetiség tagjaihoz való viszony hasonló a horvátokéhoz, a kérdezettek közel tizede házasodna szlovákkal, esetükben – a nem válaszolóktól eltekintve – azok vannak legnagyobb arányban, akik szívesen létesítenének velük baráti kapcsolatot. A középen elhelyezkedő szerbek és ukránok²⁷ esetében már azok vannak legnagyobb arányban, akik egy országban sem szeretnék velük lakni, ám jelentős arányban vannak

1. ábra: Kérem, jelölje meg az adott skálán, hogy milyen legközelebbi kapcsolatot fogadna el az alább felsorolt nemzetiségek tagjaival! (%)

²⁷ Felmérésünk 2021-ben készült, azelőtt, mielőtt Oroszország megtámadta volna Ukrainát. Feltételezésünk, hogy egy e pillanatban készülő felmérés során – az ukránokra vonatkoztatva – ettől jelentős mértékben eltérő eredmények születnének.

azok is, akik közelebbi kapcsolatot is elfogadnának velük, például barátságot vagy munkatársi viszonyt. Az anyaországgal rendelkező, jelen kérdésbe került nemzetiségek közül a románokkal kapcsolatban tapasztalható a legnagyobb szociális távolság, kérdezettjeink 25 százaléka nem szeretne egy országban lakni románokkal, míg 6 százalék házasodna, 10 százalék pedig barátkozna velük. Az összes vizsgált nemzetiség közül a romákkal szemben tapasztalható a legnagyobb társadalmi távolság, a válaszadók harmada úgy nyilatkozott, hogy egy országban sem lakna velük, és meglehetősen alacsony azon válaszadók aránya, akik a legközelebbi kapcsolatok valamelyikét választanák; 4 százalék házasodna, 10 százalék barátságban lenne egy romával, míg 2 százalék családjába fogadná.

Az egyes alap szociodemográfiai változókkal összevetve tovább vizsgálódtunk a kérdésben. Lineáris regressziós eljárás alkalmazásával vizsgáltuk meg a településtípus, az iskolai végzettség, illetve az életkor önálló és együttes hatását arra, hogy milyen legközelebbi kapcsolatot fogadnának el a kérdezettek az érintett csoportok tagjaival. A korrigált többszörös korrelációs együttható négyezete (*adjusted R square*) egyik nemzetiség esetében sem éri el a tíz százalékot, így kijelenthető, hogy a szociodemográfiai jellemzők kevesebb mint egytizedét magyarázzák meg a felsorolt nemzetiségekkel való legközelebbi kívánt kapcsolatnak. A szlovákok, horvátok és szerbek esetében beszélhetünk a legnagyobb, míg a romák esetében a legkisebb magyarázó erőről. Az egyes tényezők közül egy kivétellel minden esetben a végzettségnek van a legnagyobb magyarázó ereje. A romák, a románok, a szlovákok, a horvátok, a szerbek és az ukránok esetében a magasabb végzettség közelebbi kapcsolatelfogadást jelent. A romák esetében az életkornak a legnagyobb a magyarázó ereje, tehát minél idősebb a válaszadó, annál távolabbi kapcsolatot fogadna szívesen.

2. táblázat: A szociodemográfiai változók és a Bogardus-skála eredménye lineáris regresszió

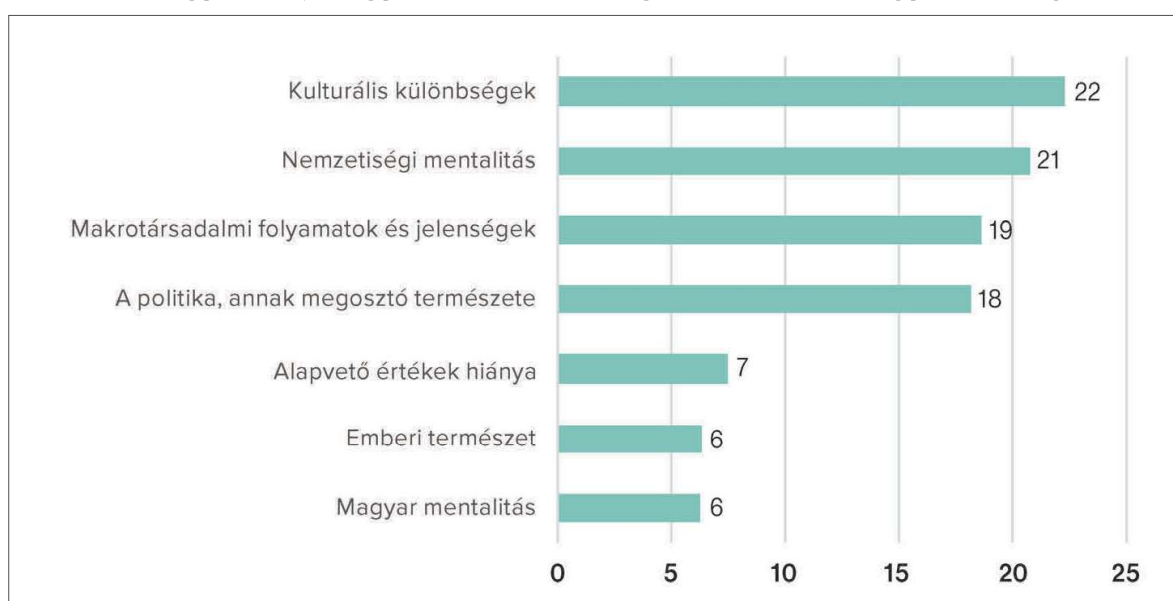
	Adjusted R square	Településtípus (standard β érték)	Végzettség (standard β érték)	Életkor (standard β érték)
Roma	0,016	-0,08	-0,87	0,105
Német	0,071	0,114	0,102	0,006
Román	0,053	0,025	-0,216	0,061
Szlovák	0,095	0,073	-0,845	0,007
Horvát	0,088	0,263	-0,782	0,010
Szerb	0,080	0,065	-0,261	0,039
Ukrán	0,067	0,032	-0,250	0,039

Konfliktus

A válaszadók némileg több mint fele (56 százaléka) úgy véli, hogy van magyar-nemzetiségi ellentét. Itt érdemes figyelembe venni azt, hogy a médiába jellemzően olyan esetek kerülnek be, amelyek konfliktusos helyzetre utalnak, míg az eseménytelenség, illetve a pozitív hírek jóval kisebb helyet kapnak. Emellett meglehetősen magas (22 százalékos) a válaszolni nem tudók aránya, ami ez esetben valóban annyit jelenthet, hogy válaszadóink nem tudnak ilyen eseteket felidézni, ám nem merik magabiztosan kijelenteni azt, hogy nem létezik ilyen konfliktus. Az életkori csoportokat vizsgálva elmondható: a 18–29 évesek 66 százaléka, a 30–39 évesek 61 százaléka, a 40–49 évesek 47 százaléka, az 50–59 évesek 55 százaléka, míg a 60–65 évesek 40 százaléka véli úgy, hogy van konfliktus a magyar többségi társadalom tagjai és a nemzetiségek tagjai között. A további szociodemográfiai jellemzők e kérdés mentén nem differenciálnak.

Azoknál, akik úgy vélekedtek, hogy létezik valamiféle magyar-nemzetiségi konfliktus, nyitott kérdésben hagytunk lehetőséget annak megválaszolására, hogy szerintük mi okozza ezt a konfliktust; a válaszokat ezt követően kategóriákba rendeztük. Összesen hét kategóriát hoztunk létre, ám a válaszok 80 százaléka négy kategóriába tömörül. A válaszok arra engednek következtetni, hogy a kérdezettek maguk nem állnak konfliktusban a nemzetiségekkel, ám úgy vélik, hogy a más magyarok vagy általában a magyarok és a nemzetiségek között van valamiféle konfliktus.

2. ábra: Mi okozza ezt az ellentétet vagy konfliktust? (%) – azok körében, akik úgy vélik, hogy van nemzetiségi konfliktus Magyarországon

Az esetleges konfliktusokat összevetve azzal a kérdéssel, hogy „Milyen legközelebbi kapcsolatot fogadna el az alább felsorolt nemzetiségek tagjaival?”, látható, hogy az egyes konfliktusforrásokat említők mekkora átlagos távolságra helyezkednek el az adott nemzetiségtől. A legnagyobb távolságokat a nemzetiségi mentalitást említőknél tapasztaltuk: a romák esetében 7,3, a románok esetében 6,6. Hasonlóan magas a távolság átlagos értéke a nemzetiségi mentalitás és a kulturális másság esetén is, tehát tehetünk egy olyan finom megállapítást, mely szerint e három tényező szerepet játszik abban, hogy egy nemzetiséggel milyen közeli vagy távoli kapcsolatot fogadnának el.

3. táblázat: Konkrét konfliktusok és a társadalmi távolság átlagos értéke

	Roma	Román	Ukrán	Szerb	Szlovák	Horvát	Német
Emberi természet (n = 29)	5,5	5,8	5,8	5,8	5,0	5,0	4,4
Alapvető értékek hiánya (n = 34)	5,5	5,4	5,0	5,0	4,5	4,3	3,7
A politika, annak megosztó természete (n = 82)	5,3	5,3	5,2	4,9	4,1	4,3	3,7
Magyar mentalitás (n = 28)	6,1	5,6	5,2	5,1	4,9	4,3	4,0
Nemzetiségi mentalitás (n = 93)	7,3	6,6	5,8	5,8	5,5	5,1	4,4
Kulturális másság (n = 100)	6,1	5,9	5,3	5,1	4,8	4,7	4,0
Makrotársadalmi folyamatok és jelenségek (n = 84)	5,8	5,5	5,6	5,0	4,6	4,5	3,8
Összesen (n = 450)	6,1	5,8	5,4	5,2	4,8	4,6	4,0

Kommunikáció

A Gyenge által meghatározott kommunikációfogalom nagyrészt ráilleszthető az egyes nemzetiségek képviselőinek tapasztalatára és elbeszélésére, mégis a témában nemzetiségekkel végzett kvalitatív kutatásunk szemlélteti legjobban a viszonyrendszert. Az interjúk során hallott elbeszélések mind-mind aktív kommunikációról árulkodnak, mely legtöbbször a kooperáció irányába fordul, nem pedig a konfliktuséba. Alanyaink mindegyike egy-egy magyarországi nemzetiség képviselője, a közösségért aktívan dolgozó tagja, ezáltal véleményünk szerint megfelelően átlátják az adott nemzetiség és a többségi társadalom viszonyát.

Az interjúk kutatás során a megkérdezettek kivétel nélkül úgy vélték, hogy a vizsgált (szlovák, szerb, román, horvát, görög, bolgár) nemzetiségi kultúrák a magyar kultúra részét képezik, saját, autonóm hagyományaikkal gazdagítják azt. A nemzetiségek évszázados jelenlétük miatt nem

elválaszthatók a magyar társadalomtól, annak integráns részét képezik. Részt vettek az ország építésében és védelmében, ennek elismerése fontos számukra. Narratíváik egybevágóak, egyértelműen úgy vélik, minden nemzetiségi közösség egyenlő mértékig járult hozzá – saját tehetségének megfelelően – a társadalom építéséhez. Nem utaltak arra, hogy a történelmi nemzetiségek közül bármelyik kivételt képezne ez alól, viszont saját érdemeikre kifejezetten büszkék.

„A szlovákok azok olyan szinten integrálódtak a magyar társadalomba és az európai kultúrába, hogy abszolút nincsenek különbségek, és nem lehet semmit kiemelni. Mondhatok ilyet, hogy a dolgos tótok, akik semmiből teremtettek virágzó gazdaságot az alföldön, az építeni tudó szlovákság, aki felépítette Pestet, hiszen nagy részük szlovák származású volt az 1800-as évek végén, 1900-as évek elején, ácsok, kőművesek, dolgozni szerető, precíz emberek. Meg közben mondják azt is, hogy kónok, akaratos, főleg, hogyha gazdálkodó emberről beszélünk. De még egyszer – ezek idejétmúlt kifejezések. A téeszesítéssel megszűnt az alföldi parasztgazdaság [...] a másik fele, amiről beszéltem: felépíteni a főváros jó részét, az épületek jó részét, ez is átalakult. És a munkaerőpiac ma már egészen mást követel.”

„Rengeteg nemzetiség élt Magyarországon, ami által gazdagodott a kultúra, a nyelv és a hagyományok.”

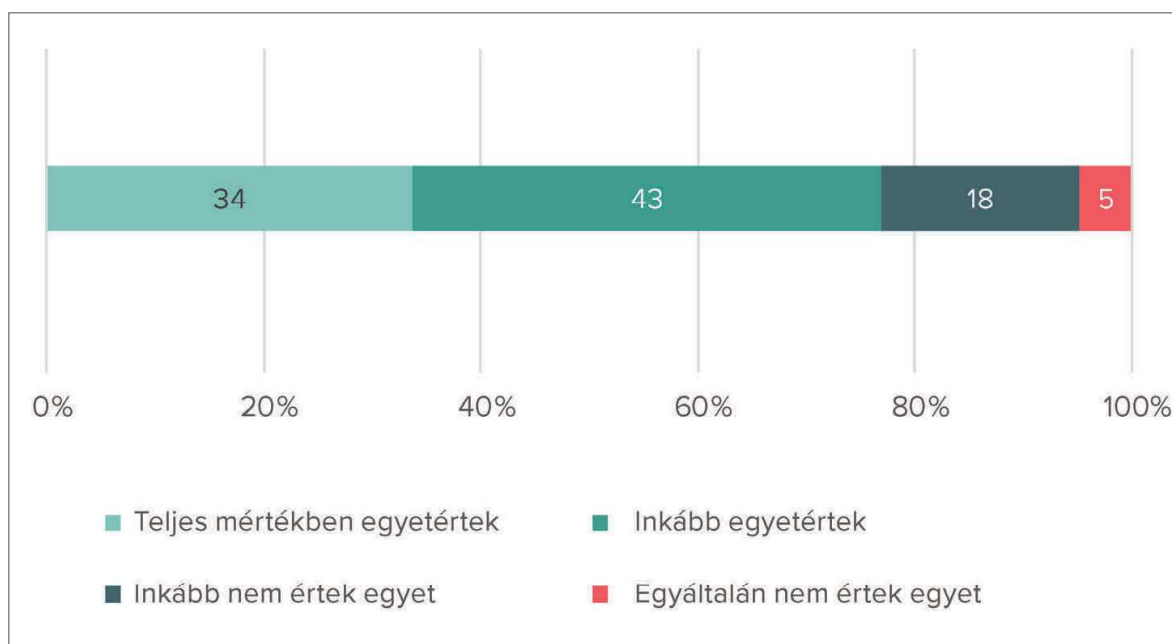
Kooperáció

Végül a kooperációt, vagy inkább annak eredményét két kérdésen keresztül szemléltetjük. Egyfelől azt mutatjuk be, hogy a magyarok mennyiben gondolják azt, hogy a nemzetiségek a magyarországi közösség részei, másfelől pedig azt, hogy a nemzetiségi kultúra mennyiben járul hozzá a magyar kultúrához.

A kérdezettek 34 százaléka teljes mértékben, további 43 százaléka pedig inkább egyetért azzal az állítással, mely szerint a nemzetiségek a magyarországi közösség részei. Mindösszesen 23 százalékos azok véleménye, akik ezzel inkább nem, vagy egyáltalán nem értenek egyet. Markáns különbségek tapasztalhatók az egyes szociodemográfiai cso-

portokban, ám az jellemzően a *teljes mértékben* és az *inkább egyetértők* aránya között tapasztalható. A férfiak körében jóval magasabb (42 százalékos) azok aránya, akik teljes mértékben egyetértenek a fentebb megfogalmazott kijelentéssel, a nőknél ez az arány mindössze 26 százalékos. Az idősebb korosztályok nagyobb arányban tanúsítanak teljes mértékben támogató hozzáállást, a 18–29 évesek körében 25, míg a 60–65 évesek körében 45 százalék azon válaszadók aránya, akik teljes mértékben egyetértenek azzal, hogy a nemzetiségek a magyarországi közösség részei. A magasabb végzettségűek és a nagyobb településeken élők jelentősebb arányban helyezkedtek a teljes mértékben pozitív álláspontra.

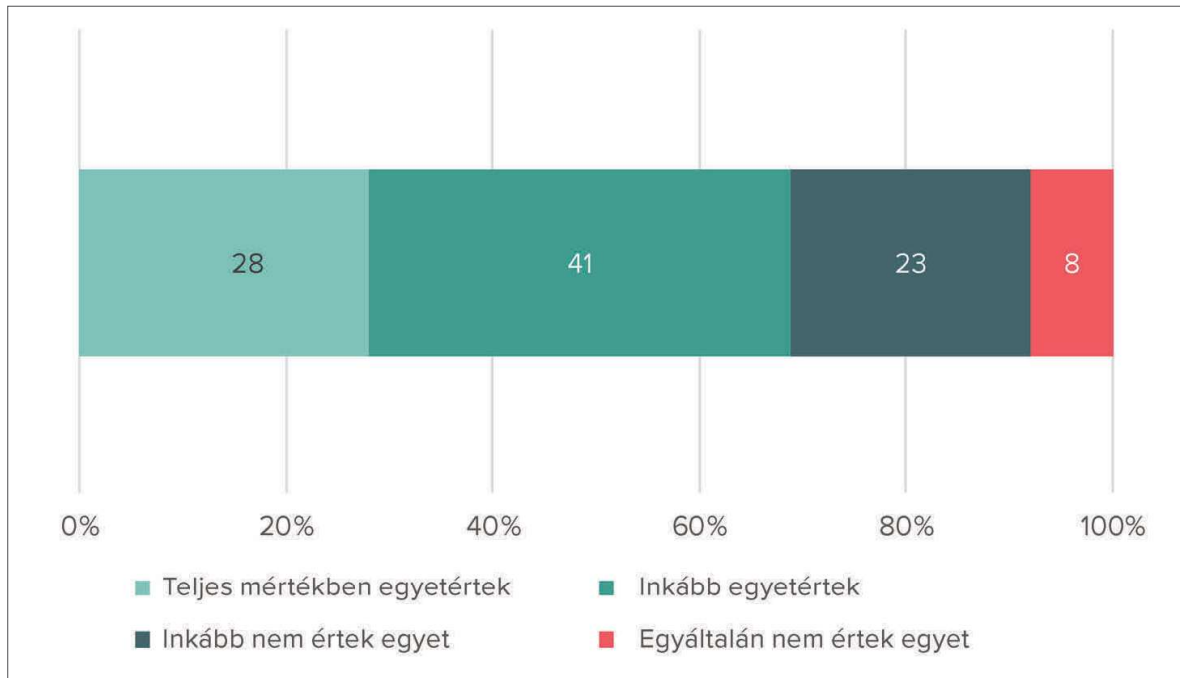
3. ábra: Mennyire ért egyet az állítással? „A nemzetiségek a magyarországi közösség részei.” (%)

A kérdezettek több mint negyede (28 százaléka) teljes mértékben egyetért, 41 százaléka pedig inkább egyetért azzal az állítással, mely szerint a nemzetiségek által képviselt kulturális értékek Magyarország kulturális örökségének szerves részei. Velük szemben jóval kisebb arányban vannak azon válaszadók, akik szerint ez inkább nem (23 százalék), vagy egyáltalán nem igaz (8 százalék).

A szociodemográfiával kapcsolatban a már látottakhoz hasonlóan a férfiak, a 60–65 évesek, a felsőfokú végzettségűek és a Budapesten élők körében vannak legnagyobb arányban azok, akik teljes mértékben egyetértenek a fentebb megfogalmazott állítással.

4. ábra: Mennyire ért egyet az állítással?
A nemzetiségek által képviselt kulturális értékek Magyarország kulturális örökségének szerves részei. (%)

Befejezés

Tanulmányunk első, elméletorientált szakaszában a „Mi” és a „Másik” koncepcióját mutattuk be, amely univerzálisabb, egyúttal alkalmazhatóbb, plauzibilisebb és érzékletesebb fogalom, mint például a kisebbségi-többségi dichotómia. E két, alapvetően egymással szemben álló ideáltipikus csoport viszonyát a Gyenge Zoltántól kölcsönzött három „K” elméletével jellemeztük, megvilágítva a konfliktus, a kommunikáció és a kooperáció lehetőségeit a nemzetiségi és a nem nemzetiségi csoportok között. Összefoglalva elmondható, hogy a magyarok szerint leginkább a kulturális és mentalitásbeli különbségek, a makrotársadalmi folyamatok és a politika megosztó természete azok a komponensek, amelyek aláássák e két csoport együttélését, ugyanakkor inkább csak látens konfliktusról beszélhetünk, hiszen a nem nemzetiséggel szembeni ellenvetéseket a válaszadók nem a maguk, hanem általában a nem nemzetiségi társadalom részéről feltételezik – bár azt sem szabad elhallgatni, hogy a romák és a románok iránti ellenérzések valóságosak. Az adatok alapján sokkal inkább a kommunikáció és a kooperáció jellemzi a feleket – és fontosnak tartjuk hangsú-

lyozni, hogy e következtetésre nem konkrét esetek vizsgálatával, hanem csupán elbeszélések segítségével jutottunk –, akik kölcsönösen igyekeznek alkalmazkodni a másikhoz, de nem nemzeti/nemzetiségi identitásuk feladásával, és úgy vélik, végső soron közösséget alkotnak egymással.

Irodalom

1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300077.TV> (Letöltve: 2022. 03. 07.)

2005. évi CXIV. törvény a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500114.TV> (Letöltve: 2022. 03. 10.)

2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.tv> (Letöltve: 2022. 03. 07.)

Adrigán, Zs. 2018: Az Észak-Magyarországon élő német nemzetiség többnyelvűsége és identitása az 1989–2017 között megjelent német és magyar–német nyelvű sajtóban. In Dombi, J. – Farkas, J. – Gúti, E. (szerk.): *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*. Bicske, SZAK Kiadó, 704–737.

Babbie, E. 2003: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó.

Biczó, G. 2004: *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*. Budapest, Csonkai Kiadó.

Biczó, G. 2009: *Hasonló a hasonlónak... – Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*. Pozsony, Kalligram.

Biczó, G. 2010: Az „idegen” társadalomfilozófiai jelentőségének vázlata az antropológiában. In Feischmidt, M. (szerk.): *Etnicitás: különbségteremtő társadalom*. Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, 57–66.

Biczó, G. – Kotics, J. 2013: Bevezető. In uők.: *„Megvagyunk mi egymás mellett...” Magyar–román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. Miskolc, Miskolci Egyetem KVT, 5–25. https://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/doc/pub/biczo/szilagysag_bemutato.pdf (Letöltve: 2022. 03. 08.)

Bindorffer, Gy. 2001: *Kettős identitás – etnikai és nemzeti azonosságutadat Dunabogdányban*. Budapest, Új Mandátum.

Borbély, A. 2015: Nyelvcseré és nemzetiségi identitás: elméleti kérdések és kutatási módszerek. In Kozmács, I. (szerk.): *Kétnyelvűségi szöveggyűjtemény*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 79–88.

Dobos, B. 2009: *A magyarországi kisebbségpolitika szakpolitikai elemzése. A kisebbségi törvény példája*. Budapest, Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar Politikatudományi Intézet. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/517/1/dobos_balazs.pdf (Letöltve: 2022. 03. 09.)

Geertz, C. 2001: A sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In uő.: *Az értelmezés hatalma*. Budapest, Osiris, 194–227.

Gehlen, A. 1976: *Az ember*. Budapest, Gondolat.

Gyenge, Z. 2020: *Idegen és Más*. Budapest, L'Harmattan.

Husserl, E. 2000: *Karteziánus elmélkedések*. Budapest, Atlantisz.

Huszár, A. 2017: Nyelvi revitalizáció és identitásépítés egy nemzetiségi településen. In Váradi, T. (szerk.): *11. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.

Kállai, E. 2013: A kisebbségi joganyag és annak változásai az elmúlt negyedszázadban Magyarországon. In Fedinec, Cs. – Ilyés, Z. – Simon, A. – Vizi, B. (szerk.): *A közép-európaiság dicsérete és kritikája*. Pozsony, Kalligram, 108–135. http://real.mtak.hu/10023/7/13_17_nemnyilv_jav.pdf (Letöltve: 2022. 03. 11.)

Kállai, E. – Varjú, G. 2010: A kisebbségi törvény. In Gyulavári, T. – Kállai, E. (szerk.): *A jövevényektől az államalkotó tényezőkig. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon*. Budapest, Országgyűlési Biztos Hivatala, 178–204. http://www.kallaierno.hu/data/files/kisebbségi_torveny_jovevenyek_kotet_NbkCSb.pdf (Letöltve: 2022. 03. 04.)

Kemény, G. G. 1977: Mocsáry Lajos az egyleti jog szabadságáért. *Létünk*, V/11, 155–167. http://adattar.vmmi.org/cikkek/2317/letunk_1977_5_11_kemeny_g_gabor_mocsary_lajos.pdf (Letöltve: 2022. 03. 03.)

Kókai, S. 2019: Adalékok a bánsági románok regionális identitásának formálódásához. In Miklós, P. (szerk.): *Nemzetiségek, vallások, kultúrák a Dél-Alföldön*. Szeged, Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, 74–91.

Koltai, J. 2015: A nemzeti identitás alakulása különböző földrajzi-nemzetiségi alcsoportok között: (egy mérési kísérlet). In Sík, E. – Surányi, R. (szerk.) *Határhatások*. Budapest, ELTE Társadalomtudományi Kar – Társadalomkutató Intézet Zrt., 396–408.

Molnárné Balázs, Á. 2018: Kötődés és identitás: a nemzetiségek országgyűlési képviselője, az identitás fogalma és az anyaországhoz való viszony tükrében. *Kisebbségkutatás*, 27, 7–26.

Móré, S. 2014: Új irányok a nemzetiségi önkormányzatok létrehozásában. *Jogtudományi Közlöny*, 69, 429–434. http://real.mtak.hu/108777/1/jk1409_5.pdf (Letöltve: 2022. 03. 07.)

Pap, A. L. 2017: Kisebbségek. In Jakab, A. – Fekete, B.: *Internetes jogtudományi enciklopédia* (Alkotmány rovat). <http://real.mtak.hu/92891/1/kisebbssegek.pdf>

Régi, T. 2018: *Minimális antropológia*. Budapest, Qadmon.

Schütz, A. 1984: Az idegen. In Hernádi, M. (szerk.): *Fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, Gondolat, 405–413.

Simmel, G. 2004: Exkurzus az idegenről. In Biczó, G. (szerk.): *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*. Budapest, Csokonai Kiadó, 56–60.

Tarján, M. T. 1849: A magyar nemzetgyűlés Szegeden elfogadja a nemzetiségi törvényt. *Rubicon online*. <https://rubicon.hu/kalendarium/1849-julius-28-a-magyar-nemzetgyules-szegeden-elfogadja-a-nemzetisegi-torvenyt> (Letöltve: 2022. 03. 07.)

Tylor, E. B. 1997: A primitív kultúra (részlet). In Bohannan, P. – Glazer, M. (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest, Panem, 108–127.